

Сяргей Чыгрын
(Слонім)

Вялікакракоцкая бібліятэка імя Янкі Купалы

Вёску Вялікая Кракотка, што на Слонімшчыне, Уладзімір Караткевіч назваў самай прыгожай вёскай у свеце. А Янка Саламевіч, які адсюль родам, неяк сказаў мне, што Кракотку найпрыгажэйшаю вёскай Караткевіч назваў з-за яе шыкоўнай прыроды. Але вёска не толькі прыгожая, але і знакамітая. Знакамітая Вялікая Кракотка найперш тым, што тут яшчэ ў 1927 годзе пры гуртку Таварыства беларускай школы (ТБШ) вясковая моладзь заснавала бібліятэку-чытальню, якую назвалі імем народнага паэта Беларусі Янкі Купалы. Гэта была першая ўстанова культуры рэспублікі, якой было нададзена імя песняра беларускага народа. У 1949 годзе Валянцін Таўлай у сваім артыкуле „Творчасць Янкі Купалы ў барацьбе за ўз’яднанне беларускага народа” („Польмя”, № 10, 1949) пісаў: „Імем Янкі Купалы называліся беларускія культурнаасветныя ўстановы — бібліятэкі і чытальні. Нам дакументальна вядома, што ў вёсцы Вялікая Кракотка Слонімскага раёна сяляне, якія арганізаваліся ў гурток ТБШ (Таварыства беларускай школы), у 1927 годзе заснавалі шляхам ахвяраванняў кніжак і грошай на закуп літаратуры вясковую бібліятэку-чытальню і прысвоілі ёй імя нашага слаўнага песняра Янкі Купалы. Аб гэтым сведчыць допіс з гэтай вёскі, змешчаны ў газеце „Наша праўда” № 11 ад 11 мая 1927 года”.

Кожны раз, калі еду ў гэту вёску, на думку прыходзіць верш Міколы Арочкі, прысвечаны Вялікакракоцкай сельскай бібліятэцы імя Янкі Купалы:

*Мой цэлы свет: Вялікая Кракотка,
Часоў бурлівых родны мацярык.
Была Кракотка, як рака ў наводку.
Была Кракотка — гнеў, і боль, і крык.
Кракотка — гэта хвойны пах узлесся,
Гняздо за пазухай зялёных гор.
З таго гнязда заклекатала песня,*

Што клікала з нізіны: „Гэй, да зор!..”.
 Рашаўся лёс... Прадвесне гнала крыгі.
 І вось тады з-пад стрэх мацерыка
 Дрыготка пацягнулася да кнігі
 Мазольная сялянская рука.
 Святая прага ведаў і пазнання!
 У родным слове чалавек ажыў!
 Было тут вашай еднасцю змаганне.
 А духам мужнасці Купала быў.
 Хто знае, колькі іх адсюль, упартых,
 Узняў да барацьбы змагарны край?
 Недарам верш, якім пілуюць краты,
 Зямлі вось гэтай здабываў Таўлай.
 Нязломны дух... Жывая сіла мовы.
 Жыву з тых дзён я вашаю красой.
 Жыткевічы... Збраевіч... Графімовіч...
 Для вас я грэўся словам і душой!
 Я ўдзячны вашай дабраце і хлебу,
 Хоць менее ўсё рук — іх кліча дол.
 Вучылі ж вы, як сеяць зерні ў глебу,
 Каб луста праўды асвятала стол.
 Нашу я сёння, замест эпілога,
 Гаркоту з вашых апусцелых хат.
 За бурны век вы вызначылі так многа!
 Ды пра такое думаў хто?..
 Наўрад.
 Мой родны свет:
 Я ў кожнай тут часцінцы
 Жыву — дзялю трывогу і слязу.
 І ўсё, чым з каранёў тут прычасціўся,
 Я ў людства, як урок ваш, панясу.

Не выпадкова ў гэтых паэтычных радках Мікола Арочка ўспамінае прозвішчы Жыткевічаў, Збраевіча і Графімовіча. Бо арганізатарамі ТБШ і бібліятэкі ў той нялёгкай 1927 год у вёсцы былі Рыгор Акулевіч, Сцяпан Ігнатавіч, Васіль Графімовіч, Сямён Жыткевіч, Павел Таўлай, Кастусь Петручэня і іншыя вясковыя хлопцы. Дарэчы, Рыгор Акулевіч, каб пазбегнуць арыштаў з боку санацыйнай Польшчы, у 1928 годзе эміграваў у Канаду, дзе актыўна ўключыўся ў рабочы і фермерскі рух, прымаў удзел у выпуску першай рускай газеты ў Канадзе „Канадский гудок”, нараджэнне якой вітаў Максім Горкі. Газета мела і беларускую старонку. У Другую сусветную вайну Рыгор Акулевіч добраахвотнікам пайшоў на фронт, у баях з немцамі быў цяжка паранены. Пасля

вайны ў Канадзе ён узначальваў газету „Вестник”, напісаў і выдаў кнігі „Рускія ў Канадзе” і „50 год Беларускай рэспубліцы”.

А тады ў 1927 годзе сваю працу кракоцкая моладзь пачала з таго, што сабрала сярод насельніцтва кнігі і грошы на набыццё літаратуры і інвентару. Знайшлося для культурнай установы і памяшканне — хата Данілы Грасевіча, які не вярнуўся з бежанства. На заклік вялікакракоцкіх сялян адгукнуліся і жыхары суседніх вёсак Рудаўка і Малая Кракотка. Бібліятэкарам на грамадскіх пачатках працаваў Сямён Акулевіч.

Спачатку сабралі для бібліятэкі каля трыццаці кніг. У асноўным гэта былі творы для вясковых драмгурткоў. Энтузіясты культурнай работы працягвалі збіраць у насельніцтва кнігі і грошы на набыццё літаратуры. І кніжны фонд увесь час папаўняўся. У канцы 1928 года бібліятэка налічвала каля адной тысячы назваў беларускіх, рускіх і польскіх кніг і каля двухсот чытачоў. Тады кракоцкая моладзь разам з Валянцінам Таўлаем, якія вучыліся ў Віленскай беларускай гімназіі, закупілі і прывезлі сотні кніг рускай і беларускай класікі. З павелічэннем кніжнага фонду былі створаны два філіялы бібліятэкі. Адным філіялам у суседняй з Вялікай Кракоткай вёсцы Рудаўка кіраваў Паўлік Кулак, а Малakraкоцкім філіялам загадвала Людміла Кулак.

Адначасова пры бібліятэцы і пры вясковым гуртку ТБШ былі створаны драматычны і харавы, а таксама музычны калектывы. Імі кіравалі Васіль Трафімовіч і Аляксандр Жыткевіч. Рэпетыцыі праводзіліся ў памяшканні бібліятэкі, а спектаклі — у адрамантаваным і прыстасаваным школьным хляве. Пастаноўкі былі платнымі. За выручаныя грошы папаўняўся кніжны фонд бібліятэкі і аказвалася дапамога палітзняволеным.

За кароткі час свайго існавання драмгурток паставіў шмат п’ес беларускіх і ўкраінскіх драматургаў, у тым ліку „Паўлінку”, „Раскіданае гняздо”, „Прымакі”, „На папасе” Янкі Купалы, „Збянтэжанага Саўку” Леапольда Родзевіча, п’есы Францішка Аляхновіча і Уладзіслава Галубка. Пастаноўкі і вечары песень давалі не толькі культурны адпачынак, але з’яўляліся моцным сродкам палітычнай агітацыі. Пра кожную прэм’еру ў Вялікай Кракотцы пісала віленская газета „Наша праўда”. Давайце пагартваем майскія, чэрвеньскія і ліпеньскія нумары „Нашай праўды” за 1927 год і пачытаем, што тады пісала газеты пра Вялікакракоцкія пастаноўкі.

З газеты „Наша праўда” (Вільня, 1927 год, 11 траўня, № 11): „У вёсцы Вялікай Кракотка Слонімскага павета сябрамі гуртка Таварыства Беларускай Школы 26 красавіка 1927 года быў пастаўлены спектакль. Адыгралі п’есы „Выбары старшыні” і „Збянтэжаны Саўка”. Ня глядзячы на тое, што ўсе артысты выступалі на сцэне першы раз, спектакль удаўся на славу і нават ня сорамна было б яго паўтарыць і ў месце. Ня

буду нічога гаварыць аб жарціку „Збянтэжаны Саўка”, які ня толькі развесяліць, але нават расьмяшыць найсумнейшага, але і „Выбары старшыні” згулялі як не трэба ляпей. Асабліва добра ўдаўся трэці акт, у якім публіка як бы забылася, што сядзіць у ўбогай вясковай будыніне, так усё ў ёй старанна было прыбранна, як быццам на запраўдным вяселлі. Хто з артыстаў гуляў ляпей, а хто гарэй, сказаць трудна, бо ўсе яны былі на сваім мейсцы. Прысутных было да 200 асобаў і ўсе яны, калі судзіць па іх здароваму смеху і не змаўкаючым воплескам, былі надта задаволены з вечарыны. На вялікі жаль памяшканне не магло змясціць усіх жадаючых папасць на вечарыну і шмат каму прышлося вяртацца дамоў. Мілае ўражанне рабіў і ўбогенькі аркестр. Усе так былі зацікаўлены, што ня агледзеліся, як праляцелі гадзіны тры. Даход ад прадажы білетаў выносіць 75 злотых, якія з папаўненнем расходаў на пастаноўку і будаванне сцэны, пойдучь на папаўненне бібліятэкі-чытальні імя нашага слаўнага песьняра Янкі Купалы”.

У матэрыяле „Праца ў нас пашыраецца” („Наша праўда”, Вільня, 1927 г., 11 чэрвеня) паведамлялася: „22 траўня ў нашай вёсцы Вялікая Кракотка адбыўся спектакль. Пастаўлена была драма Галубка ў чатырох актах „Апошнія спатканне”. Апрача сяброў Таварыства Беларускае Школы, прысутных было болей як 50 асоб. 28 траўня адбылося памінанне паэта Максіма Багдановіча з прычыны дзесятых угодкаў яго смерці. Тут прачытана была лекцыя на тэму „жыццё і творчасць Максіма Багдановіча”. Цікава адзначыць, што пасля лекцыі стараста прыслаў паперку, у якой кажа, што дзеля таго, што лекцыя была публічная, а не толькі для сяброў Таварыства Беларускай Школы, трэба прасіць у старасты дазволу на лекцыю, што толькі паведаміць мала. Хочучы ўзмоцніць сваю працу матэрыяльна, мы звярнуліся з лістамі ў Амэрыку. Адзін ліст паслалі „Форду”, а другі сваім землякам. „Форд” адказаў нам, што з такімі лістамі, як наш, звяртаюцца да яго шмат хто, і што ўсіх іх задаволіць ён ня можа. А на другі ліст атрымалі лепшы адказ, тут відаць братэрскія сэрцы нашых землякоў адгукнуліся на наш кліч, бо пішуць яны, што ўжо сабралі па падпісному лісту 20 даляраў і 70 цэнтаў і што хутка вышлюць гэтыя грошы нам. Хутка манімся паставіць новы спектакль, хочам згуляць „Паўлінку” і „Заручыны Паўлінкі”. Добра было б, каб з Вільні нам больш п’есаў падкінулі, як „Суд”, „Гурток” і іншыя п’есы. Збіраемся арганізаваць хор і аркестр. Але і на гэтым праца наша ня спыніцца, як выканаем гэта, яшчэ далей пойдзем”.

Пастаноўкі „Паўлінкі” і „Заручыны Паўлінкі” ў Вялікай Кракотцы вясковая моладзь ажыццявіла. Пра гэта напісала ўсё тая ж „Наша праўда” (Вільня, 1927 г., 23 ліпеня): „У нядзелю 26-га чэрвеня Гуртком Таварыства Беларускай Школы ў вёсцы Вялікая Кракотка Слонімскага павета быў наладжаны спектакль на карысць бібліятэкі-чытальні. Згу-

лялі п'есы „Паўлінка” Янкі Купалы і „Заручыны Паўлінкі” Францішка Аляхновіча. Дзякуючы таму, што на гэты дзень быў у вёсцы фэст — народу сабралася як на рэдкасць. За 10-15 вёрст прыходзілі, каб паглядзець на гульнію кракоцкіх артыстаў-аматараў. На жаль, тэатральная зала не магла ўсіх змясціць, і шмат каму прышлося ісці дамоў. Гулялі надта добра. Кожны артыста як бы перажываў сваю ролю і гэтае перажыванне пераходзіла на глядзельнікаў. Ня дарма казалі, што ў часе гульні „Апошняга спаткання” 21 траўня глядзельнікі плакалі. Грыміроўка і касцюміроўка не мела жаднае заганы. Асабліва добра гуляла Зося Жыткевіч у ролі Паўлінкі. Яна дала поўны абраз маладой вясковай дзяўчыны, здольнае не толькі да кахання, але і да ажыццяўлення тых светлых ідэалаў, якія пакінуў у яе душы вучыцель-народнік Якім Сарока, а яе задушэўныя спевы, мастацкія па выкананні, проста зачароўвалі глядзельнікаў. Васіль Трафімовіч сваёй гульніей, як у ролі Быкоўскага, так і ў выкананні папярэдніх роляў, паказаў, што мог бы гуляць і не абы як. Харавыя спевы (агульныя) у п'есах выйшлі вельмі добра. Відаць, што харавая секцыя пад кіраўніцтвам самавука-рэгента Васіля Трафімовіча стаіць на адпаведнай вышыні. Спектакль прайшоў з вялікім поспехам і хоць білеты былі не дарагія, ад 50 да 30 грошаў, збор вынес на 64 злотых. У гэты дзень гуртком атрымана ад сваіх братоў-беларусаў, спачываючых адраджэнню Нашага Народу з Канады, ахвяраў у суме 21 даляр. Грошы гэтыя пойдучь на будову Народнага Дому”.

У пачатку 1928 года ў вёсцы Вялікая Кракотка з'явілася яшчэ адна грамадская арганізацыя — кааператыў „Дабрабыт”. Частка яго сродкаў ішла на набыццё літаратуры для бібліятэкі імя Янкі Купалы і на іншыя культурна-асветныя мерапрыемствы. Вось тады і было вырашана пачаць будаўніцтва народнага дома, у якім размясціўся б кааператыў, бібліятэка-чытальня, глядзельная зала на 300 месц, сцэна і грыміровачная. І ў 1930 годзе ў Вялікай Кракотцы ўсё ж пабудавалі народны дом, а на Новы 1931 год там нават адбыўся вялікі беларускі канцэрт. Віленская „Беларуская газета” (1933 г., 30 верасня) пісала: „Усяго некалькі гадоў існуе ў нашай вёсцы Вялікая Кракотка Слонімскага павета спажывецкі кааператыў. Запраўды, пасля ліквідацыі гуртка ТБШ, кааператыўная арганізацыя сталася ў нашай вёсцы пунктам, групуючым навокал сябе лепшыя культурнаасветныя сілы нашай вёскі. Наш кааператыў не агранічыўся толькі залажэннем гандлёвага склепу. Ён, побач з нясеннем вясковай масе пэўных матэрыяльных палёгкаў — заняўся актыўнай культурнаасветнай дзейнасцю. Пры яго дапамозе збудаваны Народны Дом, які ў сённяшніх варунках з'яўляецца запраўдным гонарам вёскі. Сяляне з суседніх ваколіц прыходзяць часта палюбавацца нашым дасягненнем і, убачыўшы тое, што мы маем і робім, запальваюцца да нацыянальна-вызваленчай працы. Народны Дом у нас

ня пустуе. Мы часта ладзім спектаклі-вечарыны, каторыя сцягаюць масы сялянства з суседніх вёсак. Даход з вечарыны мы аддаем на пашырэнне й узмацненне культурнай работы. Выпісваем газеты, кніжкі, пасылаем на падтрыманне беларускіх культурнаасветных арганізацыяў. Такім чынам, паміма труднасцяў, якія мы перажылі ў пачатку заснавання кааператыву, сяння арганізацыя наша стаіць на моцных падставах. Дзейная і масавая праца ўсіх членаў кааператыву ў ва ўсіх галінах, прадбачаных статутам, з’яўляецца гваранцыяй таго, што мы ня толькі будзем жыць, але і стала развівацца, паміма злых насокаў з боку паасобных маласвядомых альбо варожых элементаў аб закладанні гурткаў самаадукацыі або вывучэння беларускай мовы. Таксама неабходна было б аб заінсталюванні ў Народным Доме агульнага радыя”.

А тым часам польская паліцыя перашкаджала дзейнасці беларускіх грамадскіх арганізацый. Праіснаваўшы некалькі гадоў, бібліятэка-чытальня імя Янкі Купалы ў Вялікай Кракотцы была зачынена паліцыяй, а кнігі канфіскаваны. Праўда, тыя выданні, якія знаходзіліся ў чытачоў і ў перасоўках у вёсках Рудаўка, Малой Кракотцы, яшчэ доўга хадзілі па руках і чыталіся вяскоўцамі.

Затым пачаліся рэпрэсіі супраць актывістаў, многіх без суда і следства кінулі ў канцлагер Картуз-Бяроза. Так, Сцяпан Ігнатавіч быў засуджаны на сем гадоў турэмнага зняволення, Рыгор Збраевіч — на пяць, Кастусь Петручэня — на шэсць гадоў турмы. Паэту Валянціну Таўлаю, якога арыштоўвалі неаднаразова, далі восем гадоў і г. д.

У верасні 1939 года ў вёсцы Вялікая Кракотка гэтую слаўную купалаўскую бібліятэку зноў аднавілі, але праз некаторы час яе дзейнасць была спынена — ужо гітлераўскім нашэсцем.

Дата новага нараджэння Вялікакракоцкай бібліятэкі — жнівень 1946 года, пасляваенны час. Адночы ў вёску завітаў супрацоўнік слонімскай раённай газеты „Вольная праца” паэт Анатоль Іверс. Ён сабраў калгасны сход, на якім было аднадушна вырашана назначыць загадчыкам бібліятэкі імя Янкі Купалы інваліда вайны Аляксандра Жыткевіча. Трыццаць гадоў адпрацаваў Аляксандр Іванавіч, рабіў усё, каб яго родная бібліятэка апраўдала імя вялікага Купалы.

Многія пісьменнікі дарылі кнігі з аўтографамі асабіста яму як чалавеку, які любіў сваю справу і шырока прапагандаваў родную літаратуру і культуру. Гэтыя кнігі Аляксандр Іванавіч Жыткевіч пакідаў у бібліятэцы, каб чыталі вяскоўцы. Яны ёсць і сёння. „Дарагому Аляксандру Іванавічу Жыткевічу і вялікаму сябру кнігі з сардэчнай павагай Мікола Арочка”, — аўтограф земляка на кнізе „Крылатае семья”. Піліп Пестрак на сваёй кнізе „Неспадзяванак” зычыў „Жыткевічу Аляксандру — ад шчырага сэрца”.

Вялікую дапамогу ў рабоце бібліятэкі аказала і жонка Янкі Купалы

Уладзіслава Францаўна Луцэвіч. Жывучы ў Мінску, яна амаль кожны месяц прысылала ў бібліятэку пісьмы, бандэролі і пасылкі з кнігамі і альбомамі. У 1951 годзе Уладзіслава Францаўна ўпершыню наведала Вялікую Кракотку, а ў 1957 годзе прымала ўдзел у святкаванні 30-годдзя бібліятэкі. Сустрэчы з гэтай жанчынай Аляксандр Жыткевіч (у 1999 годзе яго не стала) заўсёды ўспамінаў з вялікім хваляваннем, радасцю і цеплынёй. Яна была вельмі задаволеная, што бібліятэка на Слонімшчыне носіць імя Янкі Купалы.

Дзякуючы цётцы Уладзі, для бібліятэкі прыслалі свае кнігі з аўтографамі Міхась Лынькоў, Аркадзь Куляшоў, Андрэй Макаёнак і многія іншыя дзеячы нацыянальнай літаратуры.

У 1957 годзе бібліятэку наведалі Пятрусь Броўка, Янка Брыль і Іван Шамякін. Пятрусь Броўка падараваў бібліятэцы свой двухтомнік. На першым томе ён напісаў: „Бібліятэцы імя Янкі Купалы ў Вялікай Кракотцы. З вялікай пашанай да яе прыхільнікаў і актыўных чытачоў. Пятрусь Броўка. 29.5.1957 г.”. Свае аўтографы бібліятэцы тады пакінулі Янка Брыль і Іван Шамякін.

У 1961 годзе свой двухтомнік з аўтографам прыслаў з Мінска Янка Брыль: „Чытачам бібліятэкі імя Янкі Купалы ў Вялікай Кракотцы — з зямляцкай павагай і найлепшымі пажаданнямі Янка Брыль. Мінск, 6.01.61 г.”.

На святкаванні 30-годдзя бібліятэкі ў 1957 годзе ў Вялікую Кракотку прыехалі з Мінска Максім Лужанін, Рыгор Няхай, Пятро Прыходзька, супрацоўнікі музея Янкі Купалы, якія з сабою ў дар бібліятэцы прывезлі каля 50 кніг з аўтографамі беларускіх пісьменнікаў. „Кракоцкай бібліятэцы імя Янкі Купалы ў дзень яе слаўнага трыццацігоддзя ад аўтара Пятра Прыходзькі” — так напісаў на сваёй кнізе „Салдаты міру” гэты паэт-франтавік.

У 1972 годзе Вялікакракоцкая бібліятэка адзначала 90-годдзе з дня нараджэння Янкі Купалы. У вялікім літаратурным вечары, які праходзіў у Вялікай Кракотцы, прымалі ўдзел паэты Сяргей Грахоўскі, Алег Лойка, Анатоль Іверс, Янка Саламевіч і іншыя літаратары. Як памяць пра сустрэчу захоўвае бібліятэка іх кнігі з аўтографамі. З вялікай радасцю чытаю аўтограф Сяргея Грахоўскага на кнізе „Тры вымярэнні”: „Чытачам бібліятэкі імя Янкі Купалы ў Вялікай Кракотцы. Жадаю жывы і шчасці, любіць і шанаваць ніву, засеяную Купалавай шчодрой рукою”.

Захоўваюцца ў бібліятэцы сёння і кнігі з аўтографамі Алеся Якімовіча, Міколы Аўрамчыка, Леаніда Прокшы, Івана Навуменкі, Сяргея Паньніка і многіх іншых нашых творцаў. Але самай каштоўнай рэліквіяй, якую захоўвае бібліятэка — гэта аўтограф Якуба Коласа. У 1952 годзе з Мінска ён прыслаў бібліятэцы сваю кнігу „Адшчапенец”, выдадзеную ў 1950 годзе. На ёй чарнільнай ручкаю напісана: „Бібліятэ-

цы імя Янкі Купалы вёскі Вялікая Кракотка. Якуб Колас. 2.8.1952 г.”.

Вялікакракоцкая сельская бібліятэка імя Янкі Купалы Слонімскага раёна за свой 80-гадовы шлях шмат разоў адзначалася ўзнагародамі. У 1960 і 1967 гадах гэтая ўстанова культуры за шматгадовую плённую працу па абслугоўванню насельніцтва кнігай была ўдасцоена Ганаровых грамат Міністэрства культуры СССР. Дзве ганаровыя граматы і два дыпламы атрымала бібліятэка ад Міністэрства культуры Беларусі і Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларусі.

У 2005 годзе бібліятэка ў Вялікай Кракотцы набыла новы статус і стала цяпер бібліятэкай-музеем імя Янкі Купалы.